

חווית גירסא דינקותא לילידי דור תש"ח בירושלים

עבודה לארכיון הסרטים היהודיים ע"ש סטיבן שפילברג

WORLD ZIONIST ORGANIZATION
הארגון הציוני העולמי

מגישה: מוריה הארווד

ת.ז: 318532280

תוכן עניינים:

1. הקדמה
- 1.1 מבוא
- 1.2 שאלת המחקר
- 1.3 שיטת מחקר
- 1.4 פתיחה
2. רקע היסטורי
3. ראיונות
4. מסקנות
5. סיכום ורשמים

1. הקדמה:

1.1 מבוא:

במהלך הדורות גילה עם ישראל את אהבתו ואת זיקתו לירושלים בדרכים רבות ומגוונות. ירושלים היא מושא הכיסופים של האומה לאורך שנות הגלות.

כבר בטקסט המקראי בספר ישעיה בנבואות הנחמה כתוב: "עֲלִיחוּמְתֵיךָ יְרוּשָׁלַם הַפְּקֻדָּתִי שְׁמָרִים כְּלֵהִיּוֹם וְכָל־הַלַּיְלָה תִּמְדִּד לֹא יִחְשׂוּ הַמְזַכְּרִים אֶת־יְהוָה אֶל־דָּמִי לָכֶם:"¹

המשך לרוח זו ניתן למצוא בחפירות הארכיאולוגיות בעיר גמלא העתיקה בה נמצאו ממצאים המיוחסים לימי בית שני (67 לספירה). נמצאה מטבע שעל פי הפענוח של שמריהו גוטמן כתוב עליה "לגאולת ירושלים הקדושה". מציאת מטבעה זו עוררה רגשות רבים בקרב הארכיאולוגים, שכן היא חיזקה את ההשערה שבני גמלא עוד בתקופת בית שני הרגישו שהם מגנים על הבית הגדול בירושלים- בית המקדש.²

לאור פסוקים אלה, מדרשים ופסוקים אחרים נוצר השיר העממי "שישו את ירושלים" שהפזמון בו הוא: "על חומותיך, עיר דוד, הפקדתי שומרים, כל היום וכל הלילה"³. ומתוך פסוקים אלה והשיר ניתן להרגיש את חשיבותה של ירושלים לעם ישראל מימי קדם ועד ימינו. אלה מעט דוגמאות לביטויי האהבה והזיקה של עם ישראל לירושלים.

מתוך תחושת שליחות זו ותודעה לאומית זו שירושלים היא הלב של האומה הישראלית עוד מימי קדם, יצאתי לחקור ולראיין אנשים שהיו בירושלים בתש"ח ולברר איך היותם בירושלים בתקופה קריטית זו מצביעה על חיבורם לירושלים כיום.

¹ ספר ישעיה, פרק ס"ב, ו'.
² שמריהו גוטמן ויואל רפל, גמלא עיר במרד, הוצאת משרד הביטחון עמ' 148-149.
³ עקיבא נוף, מלחין וכותב השיר.

1.2 שאלת המחקר:

מה מאפיין את האופן שבו תופשים בני ירושלים הוותיקים את ירושלים?

1.3 שיטת המחקר:

צורת המחקר תהיה על ידי איסוף סיפורים בראיונות אישיים עם אנשים שחיו בירושלים בתש"ח או שמשפחתם הייתה בירושלים בתש"ח. אנסה לאפיין את תחושותיהם ואופן חיבורם לעיר ירושלים.

1.4 פתיחה:

במהלך עבודתי בארכיון שפילברג לסרטים יהודיים נחשפתי לסיפורו האישי והמשפחתי של **שמואל שמיר**. הראיון עם שמואל שמיר אותו סיכמתי ותימצתתי לצורך מאגר המידע בארכיון. שמואל שמיר הוא ממוצא ספרדי ונולד ב-1923 למשפחה בת שישה אחים, אשר נמצאת בירושלים למעלה משמונה עשר דורות. הוא גדל בשכונת 'אוהל משה' בירושלים. בראיון הוא תיאר כיצד היה עובד ולומד מגיל צעיר ולמד רק עד כיתה ח' בבית ספר 'אליאנס'. הוא השלים את תעודת הבגרות בלימודי ערב ולמד בבית ספר למשפט שממשלת המנדט ניהלה. הוא הצטרף למחתרת ה'הגנה' ב-1938 למרות שהציעו לו בהמשך להצטרף לאצ"ל. לאחר הכרזת עצרת האומות המאוחדות, הוא עבר קורס מכי"ם באוניברסיטה העברית, אז הוא נקרא לעזור בחיפוש שיירת הל"ה. מיד לאחר הכרזת המדינה הוא נקרא לקורס תעופה של חיל האוויר בתל נוף לחודש ימים, והוא המשיך כפקח טיסה. הוא התחתן ב-1949, והתחיל ללמוד משפטים, ונעשה לעורך דין. לקראת סוף הראיון שמואל שמיר הדגיש כיצד הוא מרגיש קשור בכל נימיו לירושלים.

שמואל שמיר התייחס לסיפור משפחתי עתיק שמתחיל בשנת 1643 לספירה בראש חודש חשוון שנת התי"ד. ביום זה כתב אבי המשפחה **ברוך** בן דוד אלמשרקי **מזרחי** צוואה בה הנחה להוריש את הבתים שקנה בירושלים לבניו בלבד, ובלבד שלא ימכרו את הבתים ולא ימשכנו אותם עד קץ כל הדורות וביאת המשיח⁴. כיום בית ברוך מזרחי עוד עומד על תילו אך בני המשפחה אינם מתגוררים בו, אך יש שלט המספר את סיפור המשפחה.

לאור סיפור משפחתי זה יצאתי לראיון עוד אנשים שחיו בירושלים בתש"ח או שמשפחתם חיה בירושלים אז, במטרה לאפיין את זיקתם לירושלים.

⁴שמואל שמיר (מזרחי), **הצוואה והנחלה**, במערכה גיליון 200.

2. רקע היסטורי

מקובל לומר שעם עלייתו של ר' משה בן נחמן (רמב"ן) מגדולי חכמי ספרד במאה ה-13 התחדש היישוב היהודי בירושלים מאז חורבן בית המקדש במאה הראשונה לספירה. במאה ה-15 החלה העיר העתיקה להתגבש בפורמט ארבעת הרבעים המוכרים לנו כיום. ב-1517 נכבשה העיר והארץ בידי האימפריה העות'מאנית וכך התפתחותה המרכזית של העיר החלה לאחר גירוש ספרד ובעקבות עליית העות'מאניים לשלטון. הסולטאן סולימאן המפואר בנה את החומות המוכרות לנו כיום. במאות ה-18 וה-19, החל היישוב היהודי להתעצם, ולקראת סוף המאה מנה כ-11,000 אנשים.⁵

בשנת 1860 נוסדה השכונה היהודית משכנות שאננים בידי משה מונטיפיורי, והייתה לשכונה היהודית הראשונה שנבנתה מחוץ לחומות ירושלים. כיבוש ארץ ישראל על ידי הבריטים ב-1917 ומסירת המנדט עליה לידיהם ב-1920 פתחו את הארץ בפני 'העידן המודרני', ירושלים הייתה למרכז השלטוני בארץ ונהנתה רבות מהשינויים שחלו במעמדה. עם ההכרזה על הקמת המדינה בה' באייר תש"ח הייתה חלוקתה של ירושלים לעובדה. הערבים חסמו את הדרך לירושלים וכך ירושלים הפכה לנצורה עד פילוס דרך בורמה ביולי 1948. בנובמבר 1948 הוכרזה הפסקת אש בעיר והמלחמה הסתיימה. שנה לאחר מכן, ב-5 בדצמבר 1949 הכריז דוד בן-גוריון על ירושלים כבירת מדינת ישראל. בכ"ח באייר 1967 שוחררה העיר המזרחית דבר שמבחינה לאומית ורגשית היה לגולת הכותרת של מלחמת ששת הימים.⁶

5

3. ראיונות:

יצאתי לראיון אנשים שהיו בירושלים בתש"ח או שמשפחתם הייתה על מנת לראות בשטח מהי חוויתם האישית של בני העיר. ביניהם ראיינתי את אוריאל סיטון.

אוריאל סיטון, תושב ירושלים יליד 1955 ממוצא ספרדי יווני, סיפר לי בראיון אישי על משפחתו – משפחת מיוחס מקור השם על פיו היא 'מיוחסים לירושלים'. משפחת מיוחס, הייתה מהראשונות שיצאו להתיישב מחוץ לחומות העיר. כמו כן היו מבין המשפחות הספרדיות הראשונות שבניהן התחתנו עם משפחות אשכנזיות, דבר שהיה נדיר בתקופתם. משפחתו של אוריאל סיטון נמצאת בירושלים למעלה מ-20 דורות, והם עוד היו בארץ לפני גירוש ספרד וכן יש בידם מסורת שמשפחתם לעולם לא עזבה את ירושלים. סבו יוסף מיוחס היה גבאי של הכותל ותחזק את הכותל כמו ידיו גם בתקופות של פרעות וקשיים. אוריאל בראיון הוסיף ואמר שהוא מרגיש שירושלים היא כמו בניין ואת היסודות משפחתו יצרה - "על משפחתי נבנתה ירושלים". אוריאל סיטון שיתף על אימו שהייתה מכונאית, עבודה קשה גם לגבר ועל כך שסיפורה התפרסם בעיתונאות של אותם ימים. כששאלתי אותו כיצד הוא מרגיש במדינתנו כיום הוא אמר: "אני גאה במדינה הזאת ובתוצאות שהגענו אליהם אך קשה לי עם חוסר הרגישות של הדורות הצעירים אחד כלפי השני".

⁵ מאיר בן דוב, ירושלים בראי הדורות - מסע בירושלים לתולדותיה, כרטא - החברה הישראלית למפות ולהוצאה לאור, 2008.

⁶ דן בהט בהשתתפות חיים רובינשטיין, אטלס כרטא הגדול לתולדות ירושלים, כרטא, 1994, עמ' 116-132.

זיקה דומה לעיר מצאתי בראיון עם עמרם מוכר בירושלים דור ראשון בארץ אשר סיפר שהוא נמצא בירושלים למעלה מחמישים שנה ואמר: "כל פעם שאני יוצא מירושלים אני רק מחכה לחזור אליה".

מסירות והקרבה למען ירושלים ביטאה שרה אגמון, ילידת 1926 מרואיינת בפרויקט תיעוד דור תש"ח. היא תיארה בראיון כיצד תרמה את חלקה להגנה על ירושלים. בסוף הריאיון הדגישה שהיא חושבת שמה שהיא עברה במלחמת הקסטל כאלחוטאית הייתה תרומה שבלעדיה ירושלים לא הייתה שלנו. כלומר שרה אגמון מדגימה את האהדה לירושלים ואת התחושה שירושלים היא בלב של כולנו.

בראיון אישי עם ברוך שאקו עלתה גם האהבה לירושלים. ברוך שאקו הוא יליד 1932 וגדל בשכונת ימין משה. הוא הסכים להתראיין על ידי וסיפר על היותו דור שמיני בירושלים. הוא מתאר את חייו כילד: "חיינו את חיינו בפשטות ועשינו כל מה שצריך לעשות". הוא גם תיאר את השכונת הידידותית עם העדה האשכנזית וכן עם השכונות הערביות. יתר על כן, מתאר כיצד הספרדים למדו יידיש והאשכנזים למדו לדינו. בנוסף לכך, ברוך שאקו מספר על העוני ושהוריו לא תמיד הצליחו לקיים את משפחתם ברווחה. בגיל 13.5 הוא הצטרף לתנועת ברית החשמונאים שלאחר תקופה הם הובאו לחדר חשוד שם נשבעו נאמנות ללח"י והוא ציטט את המנון התנועה: "מרגע זה כולנו גויסנו לכל חיינו מהשורה רק משחרר המוות". אחיו היו בהגנה והוא מתאר כיצד אחיו שמרו ודאגו לו וכיצד הוא דאג לאחיו הוא מצטט את אחיו בהמשך - "אל תדאג, עשית את מה שהיה צריך לעשות למען ארץ ישראל, המטרה של כולנו הייתה אחת רק הדרכים היו שונות". הוא תיאר כיצד בהמשך התאחדו אנשי האצ"ל והלח"י לכיבוש העיר העיקה מחדש. מפקדו אמר לפני היציאה לקרב "הערב נעשה היסטוריה – אנחנו היום נלחמים על הבית!" לדבריו המפקד התכוון לארץ ישראל ואילו הוא חשב על ביתו שהיה חדר וחצי, על בית הוריו. הוא מתאר שהיה לו חלום לעלות לחומה מול ביתו שהייתה כבושה ולצעוק 'אנחנו פה'. באותו הלילה ניתנה פקודה להפסיק את הלחימה בעיר העתיקה וחלום זה נגזר. כעבור תשע עשרה שנה כשלחם בחטיבת המילואים בעיר העתיקה זכה להגשים חלום זה. הוא מתאר את שמחתו על קיום המדינה ושכל שנה ביום העצמאות יש לו צמרמורות מרוב שמחה.

בראיון טלפוני עם אביטל כ"ץ, ילידת 1948 דור שמיני בירושלים, היא תיארה לי את תולדות משפחתה. היא גדלה בבית שנושא החינוך היה מרכזי בו: אביה פתח בית ספר של המזרחי ואמא שלה הייתה מנהלת בית ספר. אחיו של סבא שלה היה רב הכותל הראשון - הרב יצחק אביגדור אורנשטיין. הרב אורנשטיין פסק שניתן לרכוש אדמות בשבת משום חשיבותם הגדולה וכך עשה פעם אחת. הוא גם פסק שניתן לקבור את המתים בתוך העיר העתיקה בתש"ח ולדאבוננו יומיים לאחר מכן הוא ואשתו נקברו באזור המיועד לקבורה. בהמשך תיארה אביטל כ"ץ שאמא שלה הקימה את מדרשת אמונה ללימוד האישה והמשפחה ועל כך שעל מצבת אמה כתוב 'בת ירושלים' להדגיש את שייכותה ואהבתה לירושלים. אביטל מתארת כיצד היא מרגישה שהיותה ותיקה בירושלים משפיעה על השייכות שלה לירושלים במידה רבה "ירושלים זה הבית שלי". היא גם מתארת כיצד מרגשת אותה הבנייה המרובה בירושלים כיום. היא מאד מזדהה עם כך שככל שנהיה יותר דורות בארץ נרגיש שייכות גדולה יותר, נהיה עם שורשים עמוקים יותר. היא גם משתוממת ממה שעברנו במאה השנים האחרונות, בהתקדמות ובתהליך הגאולה לדעתה של עם ישראל בארצו.

מאוד מרגש ומשמח אותה ומחזק את האמונה שלה. כפי שאמא שלה הייתה מרבה לצטט "כֹּה אָמַרְתָּ הַהוֹיָה צְבָאוֹת עַד יִשְׁבֹּל זְקֵנִים וְזִקְנוֹת בְּרַחֲבֹת יְרוּשָׁלַם וְאֵישׁ מִשְׁעֲנִתּוֹ בְּיָדוֹ מְרַב יָמִים".⁷

נעימה ארליך בראיון טלפוני סיפרה לי על תולדותיה ותולדות משפחתה. היא ילידת 1939. משפחתה הם דורי דורות בירושלים, חלק ממשפחתה הגיעו לירושלים לפני 160 שנה מהונגריה והתיישבו בבתי אונגריין, שכונה במאה שערים כיום שיועדה ליוצאי הונגריה. אביה כל שבוע הלך עם ילדיו לביתו של הרב זוננפלד, מנהיג היישוב הישן. הרב היה בוחן את הילדים על לימודם בחדר. נעימה זוכרת יחסים טובים עם הערבים אבל המצב החרף עם מלחמת העצמאות. כמו אמא שלה למדה בבית ספר אוולינה דה רוטשילד, לאחר מכן גויסה לנח"ל ולמדה עבודה סוציאלית והייתה למרצה להרבה שנים. לסיכום היא מתארת כיצד הייתה עדה לכל מלחמות ישראל ואת ההתפתחות של המדינה וכדבריה: "שיא הכיף".

בראיון אישי עם יוסף שיינפלד, יליד 1932 בפולין הוא תיאר לי את קורותיו ואת קורות משפחתו. משפחתו עלתה לארץ ב-1934 תחילה הגיעו לבני ברק ואז עברו לירושלים. יוסף שיינפלד רואה בכך שמשפחתו עלתה לארץ כביטוי ל"שיא הציונות". הוא מתאר שמרבית משפחתו נספתה בשואה. הוא היה בירושלים במלחמת השחרור ומתאר את המחסור במים ובאוכל - "חלקו במסורה, הכול היה בחלוקה". בתש"ח היה בן 16 והיה בחור ישיבה שגויס יחד עם בחורי ישיבה נוספים להקים בערבים ביצורים סביב לעיר כחלק ממערך ההגנה. הוא מתאר שההפגזה החלה בחול המועד פסח ונמשכה עד שבועות, הם גרו ברחוב הטורים ודיירי הרחוב כולם הצטופפו וגרו בקומות הקרקע של הבניינים מאימת ההפצצות. באחד הלילות הכניסו אותו לעיר העתיקה דרך פרצה בחומה ושם סיפק מזון ואספקת נשק לנצורים בעיר העתיקה, שכן בני העיר העתיקה היו במצור בתוך מצור. בראיון תיאר כיצד בנה בעצמו מכשיר רדיו ובכ"ט בנובמבר כל הבניין הצטופף סביב המכשיר להאזין להחלטת עצרת האומות המאוחדות. הוא מתאר שמרגיש שיש לו קשר מיוחד לירושלים "גדלתי שם, למדתי שם, חברים שלי שם".

7

4. מסקנות:

מתוך הראיונות מצטיירת זיקתם ואהבתם של ילדי דור תש"ח לירושלים. אהבה זו מתבטאת על ידי שמואל שמיר כאשר סיפר על חיבורו בכל נימיו לעיר וכן על סיפורו המשפחתי עתיק היומין של אבי המשפחה ברוך מזרחי שקנה בית בעיר העתיקה וציפה לגור בו לאחר תחיית המתים וביאת המשיח. רגשות דומים מובעים בראיון עם אוריאל סיטון כאשר תיאר את דאגת סבו לתחזוקת הכותל וכן באמירתו "על משפחתי נבנתה ירושלים". בדומה לכך מתאר עמרם את אהבתו לעיר במילים: "כל פעם שאני יוצא מירושלים אני רק מחכה לחזור אליה". מסירות והקרבה למען ירושלים ביטאה שרה אגמון בתארה כיצד תרמה את חלקה להגנה על ירושלים במלחמה על הקסטל. את הקירבה לירושלים בין השאר תיאר ברוך שאקו בעת הבנתו שהוא נלחם על ביתו בירושלים ובהגשמת חלומו במלחמת ששת הימים לעמוד מול ביתו הישן ולהכריז "אנחנו פה!". בנוסף לכך, אביטל כ"ץ באמרה "ירושלים זה הבית שלי" מבטאת ביתר שאת את חיבורה לירושלים

⁷ זכריה ח', ד'.

בדומה ליוסף שיינפלד שאמר "גדלתי שם, למדתי שם, חברים שלי שם". נעימה ארליך בתיאוריה את משפחתה שעלתה מהונגריה לירושלים מבטאת את הכמיהה רבת השנים של עם ישראל לשוב לעיר בירתו- ירושלים.

5. סיכום ורשמים

נוכחתי לפגוש במהלך הראיונות והכנת העבודה אנשים מסורים ומחוברים לירושלים. הייתה לי הזכות לפגוש את דור הנפילים שחלום עם ישראל לדורותיו מפעם בהם. דור שלא נכנע לאויביו וצרו ונאחז בכל הכוח בחלום ובתקווה " אִם אֶשְׁכַּחְךָ יְרוּשָׁלַם תִּשְׁכַּח מִיָּנִי"⁸.

אני לא זכיתי לגדול בירושלים אך זכיתי לגדול בישובים העוטפים את ירושלים מתוך תודעת הוריי שאנחנו מגינים על ירושלים בדומה לאנשי גמלא שנלחמו במרד הגדול ובדומה לאנשי דור תש"ח שראיינתי אשר שמרו על ליבת העם היהודי- ירושלים.

⁸ תהילים, קל"ז, ה'.